

ממה עשויה המנורה? ❧

שיעור זה קשור לכלל:

תוכן ההלכה קשור לדרך לימודה מן התורה

7

תמצית השיעור: נחלקו תנאים האם ניתן לעשות את המנורה מעץ, או רק ממתכת. הגמרא מבארת כי מחלוקתם היא בשאלה האם ללמוד את פסוקי המנורה במידת "כלל ופרט וכלל" או במידת "ריבוי ומיעוט וריבוי". השאלה באיזו מידה למדים, קשורה להבנת עניינה של המנורה, האם הוא התפשטות האור, או עצם מציאותה של המנורה במקדש.

הצעת הסוגיא

בגמרא (סוכה נ' ע"ב) מובאת מחלוקת תנאים:

דתניא כלי שרת שעשאן של עץ, רבי פוסל ורבי יוסי בר יהודה מכשיר.

לאחר כמה העמדות המבארות במה נחלקו, אומרת הגמרא:

ואיבעית אימא... והכא במילף מנורה בכללי ופרטי או ברבוי ומיעוטי קא מיפלגי, רבי דריש כללי ופרטי, רבי יוסי בר יהודה דריש ריבוי ומיעוטי. רבי דריש כללי ופרטי, "ועשית מנורת", כלל, "זהב טהור", פרט, "מקשה תעשה המנורה", חזר וכלל, כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט, מה הפרט מפורש של מתכת, אף כל של מתכת. רבי יוסי בר יהודה דריש ריבוי ומיעוטי, "ועשית מנורת", ריבה, "זהב טהור", מיעט, "מקשה תעשה המנורה", חזר וריבה, ריבה ומיעט וריבה ריבה הכל, מאי רבי, רבי כל מילי. מאי מיעט, מיעט של חרס.

רש"י: והכא במילף מנורה בכללי ופרטי או בריבוי ומיעוטי קמיפלגי - הכי גרסינן, ולא גרסינן ממנורה. יש שדורשין את התורה בכלל ופרט, ויש שדורשין אותה במדת רבוי ומיעוט. הדורשה בכלל ופרט משמע ליה פרט הבא אחר כלל פירושו של כלל, הלכך, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, ואפילו דברים הדומין לפרט אין נדונין עמו, לפי שהוא פירושו, מהו כלל הכלול למעלה - זה שאני אומר לך עכשיו ולא יותר, וכי אתי כלל שני אחר הפרט בא להוסיף עליו, ודייך אם תוסיף עליו את הדומים לו, הלכך, אי אתה דן על ידי כלל האחרון אלא דברים הדומין לפרט שלא

נתרבו מתחילה. והדורשה בריבוי ומיעוט לא משמע ליה פרט הבא אחר כלל פירושו של כלל, דנימא אין בכלל אלא מה שבפרט, אלא משום דבכלל קמא נתרבה הכל במשמע, אתי פרטה בתראה למעוטי ממשמעותיה, וכי הדר אתי ריבוי אחריני בהדיה אהני לרבווי כל מילי, דאלו דברים שהן כעין הפרט לא איצטריך, דלא אימעוטו להו ממיעוטא, והכי אמר בהדיא בפרק נגמר הדין (סנהדרין מ"ה) גבי כל הנסקלין נתלין, דמאן דדריש ריבוי ומיעוטי משמע ליה בריבוי ומיעוט לחודיה בלא ריבוי אחרון כל הדומין לפרט. **מיעט של חרס** - דעל כרחך מיעוטא למעוטי אתא, וזהו הראוי להתמעט יותר מן הכל.

רש"י מבאר שמחלוקת זו קשורה למחלוקת העקרונית האם דורשים את התורה בכלל ופרט או בריבוי ומיעוט. אולם, בגמרא מודגש: "במילף מנורה בכלל ופרטי או ברבווי ומיעוטי", ונראה שמלבד המחלוקת העקרונית שבכל התורה כולה, יש ענין מיוחד במנורה שמעורר מחלוקת באיזו דרך יש לדרוש את הפסוקים שנאמרו בה.

כלל ופרט, ריבוי ומיעוט

מהו ההבדל העקרוני שבין שתי צורות הדרשה? "ריבוי" עניינו שפע, והוא קשור למידת החסד. המיעוט הוא צמצום השפע, והוא כמידת הדין, בחינת "אני אל שדי", אני הוא שאמרת לעולם די" (חגיגה י"ב ע"א). הריבוי מלמד על התפשטות הדין לכל המקרים בהם הוא יכול להתיישם, והוא מרבה הכל. כאשר מופיע אחריו מיעוט, הרי שהוא סותר את הריבוי, ואומר שלא מרבים הכל, אלא יש לצמצם את ההתפשטות של הריבוי, ועל כן מרבים רק מה שדומה למיעוט. המיעוט מצמצם את הריבוי כך שאיננו כולל הכל, אך אין הוא מצמצמו לחלוטין, שכן יש משמעות גם לריבוי. כאשר מופיע שוב ריבוי, הרי ש"ריבה הכל". מכל מקום משפיע המיעוט למעט "משהו", כמו כלי חרס בסוגייתנו. מהי משמעות המיעוט שממעטים "משהו"? דבר זה יתבאר לאור דברים שכתב הרב קוק זצ"ל באגרתו ל"ראשי החברה הנכבדה לחכמת האמנות העברית אגודת בצלאל" (אגרות ראי"ה ח"א, אג' קנ"ח):

לכללות חמדת היופי האמנותי, המתגשם ביצירות מעשיות, מעשי ידי אדם, מתיחש עמנו לעולם ביחש טוב וחביב, אבל גם מוגבל. נזהרים אנחנו משכרון והפרזה, אפילו מהדברים היותר נשגבים ונעלים. הצדק הוא נר לרגלנו, ואנחנו קוראים במקרא קודש "אל תהי צדיק הרבה". החכמה היא אור חיינו, ואנחנו אומרים "אל תתחכם יותר", "אכל דבש הרבות לא טוב". זהו הכלל המקיף את כל חוג חיי עם עולם. מעולם לא נתמכר לאידיאה פרטית אחת במדה זו, עד שנהיה טובעים במצולותיה עד לבלתי יכולת לתן לנו קצב ומדה להרחבת ממשלתה. אמנם ההגבלה כשבאה, לצורך דברים טובים ונעלים לעצמם, היא דקה ורכה, ענוגה רפה, "סוגה בשושנים". "אפילו בסוגה של שושנים לא יפרצו בה פרצות", ודי לה לכנסת ישראל

גדר של שושנים, קו אחד חשוב, חוט סיקרא אחד, שרטוט אחד הנושא עליו את חותם ההגבלה, להאידיאה הנכבדה, מצד מה שלמעלה הימנה, מצד הכללות העליונה. "כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם". לפעמים בנקודה ניכרת אחת היא מבעת את רוחה ומגיעה לחפצה, מבלי לפגם את החפש של כל אוצר מיוחד שברוח האדם על ידי רתוקי-ברזל וחומת-סינים...

גם אחרי הנצחון הגדול, שנצחה היהדות כמעט את האלילות, על מרומי העולם הקולטורי, השאירה לה כנסת ישראל קו אחד לאות עולם, על גבורת ישע ימינה - על פי התורה הכתובה והמסורה. קו כזה, אשר גם בעת תקטן מדת ארכו על ידי שערי בינת ההוראה המתאמת עם צרכי החיים, במובנה הנכון הריאלי והאידיאלי, מכל מקום גם תחת מחבא הנקודה האחת, אשר לאורך ימים תשאר, יתכנס כל הרוח האדיר והגדול, המבטא את עז נצחונה בעבר, ואת אדיר תקותה לעתיד.

כל המרחב הגדול של הנוי וההידור, היופי והציור, מותר לישראל. רק קו אחד, שרטוט אחד, הנראה לכאורה ארוך הרבה, אבל באמת הוא גדול רק באיכותו, ולא בכמותו. הוא אומר הרבה ברוחו, אבל רק מעט הוא פוגם את החרשת והאמנות, למרות כל המגמות האדירות שלו: "כל הפרצופים מותרים חוץ מפרצוף אדם". אמנם רק פרצוף אדם בתמונה בולטת ושלמה, וגם על זה ישנם דרכי בינה, להעזר על ידי חברת אומן עוזר שאינו בן ברית, לעת השכלול האחרון של התמונה המיוחדת, שבה נמצאים תנאי האיסור. אמנם רק נקודה קטנה תשאר מכל הקו הארוך, אבל מה רבו מחשבותיה: התמונות המיוחדות לאיליים, בין בעולם האילי העבר וההווה, ובין בעולם הנוצרי, תתעב כנסת ישראל ולא תוכל שאתם.

לכל אידיאל, מרומם ונישא ככל שיהיה, יש גבולות. החסד עניינו התפשטות ושפע רב, אך גם הוא זקוק לגבולות. כשלא יודעים לקבוע גבולות לחסד עלול הדבר להגיע לבחינת "חֶסֶד הוּא" (ויקרא כ', י"ז), שאמרה תורה על עריות. אמנם, ההגבלה יכולה להיות דקה ביותר, כחוט סיקרא דק. עצם העובדה שישנה הגבלה, מכוונת את האידיאל כולו לדרך נכונה.

למשל, בעניין כשרות האוכל. אילו לא היו איסורי אכילה, לא היה גם דבר הנקרא "אוכל כשר", שכן אין כל הגבלה על האוכל. העובדה שישנם דברים אסורים, ואפילו היה זה דבר אחד בלבד, הופכת את שאר הדברים לכשרים, ואז האכילה משרתת את רצון ה', שכן אנו אוכלים על פי ציוויו.

כך גם בעניין שאליו מתייחס הרב. האמנות כולה מותרת, ואין בה משום אלילות וכדומה. מדוע? כיון שישנה הגבלה אחת קטנה: פרצוף אדם שלם אינו יכול להיעשות בשלמותו על ידי אדם מישראל. זוהי הגבלה שכמעט ואינה מורגשת, אך היא הופכת את היצירה האמנותית כולה לנתונה בגבולות, ועל כן היא נעשית ברצון ה'. זוהי דרכה של תורה. הגבלה קטנה נותנת את המשמעות הנכונה למגמת ההתפשטות האינסופית, והופכת אותה

כולה לרצון ה'. ללא הגבלה זו - הרי שההתפשטות היא אינסופית, ואין היא יכולה לרדת אל העולם המעשי. רק בצורה המוגבלת, ניתן להכיל את האידיאל בעולמנו המעשי. ומכאן לענייננו. כאשר יש ריבוי ומיעוט וריבוי, אמנם "ריבה הכל", ואף על פי כן יש למעט דבר מסויים, כדי שהריבוי יהיה מוגבל, וממילא גם בעל משמעות. יש דברים שבהם לא יתכן "ריבה הכל", ללא שיבוא אחריו מיעוט של "משהו".

הדרשה ב"כלל ופרט" שונה במהותה מדרשה ב"ריבוי ומיעוט". בכלל ופרט אין הכלל מבטא התפשטות ואין הפרט מבטא צמצום.¹ הכלל כולל את הפרטים בתוכו. בתוך הכלל נמצאים הפרטים בצורה גולמית, והפרט מוציאם אל הפועל בדרך מפורשת ומעשית. זוהי ההתפרטות של הכלל. דוגמא לדבר ניתן לראות בדינר זהב ופרוטות. הדינר כולל בתוכו כמה וכמה פרוטות, הנמצאות בו בכח. כשפורטן, הרי הפרוטות יוצאות אל הפועל. כשקונה בפרוטות דבר מסויים, חוזר וכולל, אלא שהכלל השני בא אחרי הירידה וההתפרטות בצורה מעשית. בכלל ופרט הפרט מפרש את הכלל, ואין לך אלא מה שבפרט. כשיש כלל ופרט וכלל, הרי שהפרט אינו רק פירוש הכלל, אלא הוא מקור נביעה לדברים הדומים לו והנובעים ממנו. זהו "כעין הפרט". הפרט הוא כמעין, ממנו נובעים הדברים הדומים לו. "כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט".

ביאור המחלוקת במנורה

הדרך הרגילה לדרשת הפסוקים היא בכלל ופרט (המנויה ב"ג מידות), והחידוש הוא בדעה הסוברת שיש לדרוש את פסוקי המנורה בריבוי ומיעוט. עניינה של המנורה הוא התפשטות האור (שבת כ"ב ע"ב):

"מחוץ לפרוכת העדות יערוך", וכי לאורה הוא צריך, והלא כל ארבעים שנה שהלכו בני ישראל במדבר לא הלכו אלא לאורו, אלא עדות היא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל.

המנורה מפיצה את אורה לכל באי עולם. על כן בדיון על המנורה נדרוש את הפסוקים במידה המתאימה לענין ההתפשטות, והיא מידת ריבוי ומיעוט. הריבוי הראשון: "ועשית מנורת", מבטא התפשטות מלאה, ועל כן הוא כולל את כל החומרים שניתן לעשות מהם מנורה. אולם אחרי ריבוי בא מיעוט: "זהב", ששייך למידת הדין², והוא מגביל את הריבוי רק למה שדומה לזהב, מיני מתכות. מה עניינו של הריבוי השני: "מקשה תיעשה המנורה"? ריבוי זה שב למגמת ההתפשטות, ושוב אנו חוזרים לכך

7

¹ מידת "כלל ופרט" מבוארת בספרים על פי הספירות. הספירות מחולקות לימין, שמאל ואמצע. הספירות האמצעיות הן כלליות יותר (בהיותן כוללות את הימין והשמאל), והספירות האחרות הן פרטיות. הרמ"ע מפאנו מבאר שהכלל הראשון הוא כתר, והשני מלכות, ורח"ו מבאר, שהכלל הראשון הוא תפארת, והשני יסוד.

² כדברי הרמ"ק (פרדס רמונים שער ערכי הכינויים פ"ז): "זהב הוא רמז אל מדת הגבורה".

שמותר לעשות את המנורה מכל החומרים. אולם, המיעוט הועיל לכך שהתפשטות איננה מוחלטת, ויש בה "קו דק" של צמצום והגבלה: הכל מלבד כלי חרס, שמבוזים וכלל לא שייכים אל ענין היצירה. בכך הופכת עשיית המנורה לענין אלוקי, שכן יש הגבלה, ואיננו יכולים לעשות את המנורה על פי רצוננו והבנתנו ללא גבולות. ניתן להוסיף עוד, שהמנורה, שעניינה הוא החכמה³, מלמדת את גבולות היצירה האנושית. הלימוד בריבוי ומיעוט כפי שהתבאר לאור דברי הרב קוק זצ"ל באגרתו, מעמידנו על הדרך שבה יוצר האדם בצורה חופשית, על פי חכמתו וכישוריו, אולם עם זאת הוא כפוף, אף כי בגבול דק ביותר, לרצון ה'. לימוד זה מיושם ביחס למנורה כיון שעניינה של המנורה קשור בקשר הדוק אל החכמה והיצירה האנושית.

מהו עניינו של הלימוד בכלל ופרט?

כפי שראינו, כלל ופרט איננו עוסק בהתפשטות, אלא בהגדרת הקיים. על כן לימוד זה עוסק בחומרים מהם נעשית המנורה.

7

"ועשית מנורת" - כלל, ועל פיו ניתן לעשות את המנורה מכל החומרים. אולם, הפרט הבא אחריו: "זהב", מפרש שהכלל עוסק דוקא בפרט זה. עשיית המנורה מוגבלת לזהב בלבד. אחריו בא הכלל השני: "מקשה תיעשה המנורה", ומבאר, שהפרט איננו מפרש את הכלל על עצמו בלבד, אלא על כל הדומים לו, ועל כן מרבה כל מיני מתכות.

יש משמעות לעובדה שהכלל השני הוא מקשה, שכן "מקשה" פירושה "כלל", שכן היא כוללת בתוכה את החומר בצורה של כלל, של חומר מאוחד ליחידה אחת, ולא חומרים נפרדים המחברים בחיבור חיצוני בלבד.

על כן נתמעט עץ מעשיית המנורה, שכן בעץ לא ניתן לשוב אל הכלל השני - "מקשה", והוא נשאר לעולם כפרטים מפורדים. רק חומרים שניתן לעשות מהם כלל - מותרים במנורה, שכן על המנורה להיעשות מקשה, כלל של חומר ולא פרטים נפרדים⁴.

המחלוקת, שאמנם יש לה השלכות הלכתיות, נובעת מהבנה של ענין המנורה, ומהבנה זו נובעת דרך הלימוד שבה ישתמש התנא במקרה זה.

יש להדגיש, שהדיון בסוגיא הוא על המנורה בדווקא, ואיננו שייך למחלוקת הכללית האם דורשים את התורה בכלל ופרט או בריבוי ומיעוט. זה מה שאמרה הגמרא: "במילף מנורה בכללי ופרטי או ברבוי ומיעוטי קא מיפלגי". במנורה יש שתי בחינות. האחת מצד כח היצירה שבמעשה המנורה, והשניה הבחינה של החומרים העושים את המנורה "מקשה אחת".

³ "אמר רבי יצחק הרוצה שיחכים יורים, ושיעשיר יצפין, וסימנין: שלחן בצפון ומנורה בדרום" (בבא בתרא כ"ה ע"ב).

⁴ יש לציין, שהדרשה על המנורה בכלל ופרט וכלל מופיעה בווה"ק, ע"י ברע"מ פנחס רנ"ד ע"א.